

אמירה לנכרי

[א]

דאורייתא או דרבנן

וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב, טז)

איסור דאורייתא

פרש"י לא יעשה בהם אפילו ע"י אחרים. והקשה עליו הרמב"ן דממ"נ אם אותם אחרים איירי בישראל, הרי הם עצמן מוזהרין עליה, ואין הוא מוזהר במלאכתו שלא תעשה על ידו. ואם מטעה אותו באסור, הרי מוזהר משום לפני עור (ויקרא יט, יד), ואם איירי בגויים, הרי אין אנו מוזהרים מן התורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שאמירה לנכרי שבות, שליחות לנכרי וכמבואר בגמרא (שבת קנ, א)

שליחות לנכרי

ועיין בפנים יפות שרצה ליישב דברי רש"י דאמנם אמירה לנכרי אסורה רק מדרבנן, אבל קודם מתן תורה היה בזה איסור מדאורייתא, ומשום שליחות לדבר עבירה, כשיטת משאת בנימין שב"נ לב"נ יש שליחות.

דהנה ידועים דברי המשאת בנימין (סימן צז) דאע"ג דקיי"ל אין שליחות לנכרי, ה"מ לדידן, אבל נכרי לנכרי יש להם שליחות. וטעמו דנכרים נתמעטו משום דדרשינן מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, ואם כן דווקא נכרי לישראל נאמר, אבל נכרי לנכרי דתרווייהו לאו בני ברית הן והוי שלוחכם דומיא דאתם, שפיר נעשה שליח. ובש"ך (חז"מ רמג, ה) הביא דברי המשאת בנימין בפשיטות להלכה.

אכן במג"א (תמח, ד) חלק על דבריו עפ"י ירושלמי. וכן ע' בבית שמואל (אבה"ע ה, יט) שכתב שמדברי הרמ"א מבואר שלא כדבריו. כוונתו למה שפסק שם הרמ"א דמותר למכור לנכרי בהמה אע"פ שידוע שיסרס אותה, אם יעשה הסירוס ע"י נכרי אחר, דאז ליכא כאן משום לפני עור, משום דהוי לפני דלפני. ואם נימא שנכרי לנכרי יש לו שליחות, א"כ יעבור הראשון ע"י שליחו הנכרי השני, ויש כאן משום לפני עור.

אמנם באבנ"מ דחה דבריו שהרי התרה"ד כתב שמותר מטעם אין אין שליח לדבר עבירה, א"כ אדרבה משמע ששייך שליחות, ואכמ"ל.

אכן קשה לפרש כדבריו בדעת רש"י, שהרי רש"י הביא דדרשינן כן מן הפסוק, ולדרכו לא בעינן קרא מיוחד לאסור בזה. ועוד שאף אם נימא שקודם מתן תורה היה להם דין בן נח מכל מקום מסתברא שלפחות היו נחשבים "בני ברית", שהרי נצטוו במילה, וא"כ הדר דינא דאין שליחות לנכרי, ד"מה אתם בני ברית אך שלוחכם בני ברית".

שיטת היראים והסמ"ג שאמירה לנכרי מדאורייתא

באליה רבה (רמג, א) ובפמ"ג (משבצות זהב שם, ג) משמע שנקטו בדעת רש"י כשיטת היראים (מצוה שד) והסמ"ג (לאוין מצוה עה) שאמירה לנכרי אסורה מן התורה. מקורם ממכילתא בפרשתינו עה"פ כל מלאכה לא יעשה בהם - לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה הנכרי מלאכתך, ומכאן שאסור לישראל להניח הנכרי לעשות מלאכתו בין ביו"ט בין בשבת מדאורייתא.

ועיין בדברי היראים שחילק בין נכרי העושה מלאכת ישראל, לנכרי שעושה מלאכת עצמו. דמותר למסור לו מלאכה מע"ש בביתו של הנכרי, דאז מקרי מלאכת הגוי, אבל אסור שיעשה הנכרי האש לצורך ישראל בשבת, ולא לכבוד את הבית אפילו בכליו של נכרי, ולא להוציא קדירות ישראל חוץ מן הגחלים דכל זה מלאכת ישראל מיקרי.

ובזה מיישב דהא דאמרינן אמירה לנכרי שבות, דשם מיירי בשאינה מלאכת ישראל, אלא כגון שאומר לנכרי תעשה אש שלך לצורכי, דאז אינו אסור אלא מדרבנן. ובסוף דבריו כתב שם היראים דיתכן דאינו אלא אסמכתא בעלמא.

קושיות לשיטת היראים

בא"ר כתב שלא קיי"ל כדעת הסמ"ג להלכה, שהרי כתב הרמ"א (רסא, א) שמותר לומר לא"י לעשות מלאכה בבין השמשות, והטעם משום שאמירה לנכרי אינו אלא מדרבנן.

ועוד שהרי ק"ל (שלד, יח) שמותר להציל ספרים מן הדליקה ע"י גוי אפילו דרך רה"ר, ואם נימא שיש כאן איסור דאורייתא איך הותר בשביל הצלת הספרים. אכן על ראייה זו (שם) תירץ הפרמ"ג, שכיון שכל המקור של אמירה לנכרי הוא מיו"ט (דאיירי בו בפרשתנו), ושבת נלמדת מק"ו (וכדאיתא במכילתא מס' דפסחא פרשתא ט) א"כ דיו לבא מן הדין להיות כנידון, ורק דברים שאסורים ביו"ט אסורים לומר לנכרי לעשות, אבל הוצאה שמותרת ביו"ט אינה אסורה מן התורה אפילו לדעת היראים והסמ"ג.

עוד הוכיח בא"ר דלא כיראים וסמ"ג מהא דקיי"ל (שכח, יז) שאמירה לנכרי מותרת לצורך חולה שאין בו סכנה. ומדין זה גם הקשה ביותר להיראים והסמ"ג, שהרי דין זה הוא גמרא ערוכה בפרק מפנין (קכט, א) במימרה דעולא בריה דר' אילעי, דכל צרכי חולה עושין ע"י ארמאי, והניח בצ"ע.

אמירה לנכרי חמיר טפי

ובפרמ"ג (שם) כתב, שאע"פ דלדידן אמירה לנכרי אינו אלא שבות, מ"מ כיון ויש לו אסמכתא הוי יותר חמור, וכדמצינו בתוס' (ע"ז כב, א) דדבר שיש לו אסמכתא מן התורה נקרא דין תורה. וכתב בפרמ"ג דנ"מ בזה לענין מראית עין בחדרי חדרים שבאיסור דרבנן לא חיישין, אבל אם יש אסמכתא חיישין.

ומה שהקשה הא"ר מסימן של"ד דספרים מותר דרך רשות הרבים אף של ישראל ע"י עכו"ם, וע"כ שאינו אלא שבות, י"ל דהוצאה ביו"ט מלאכה גרועה, ומה"ת מותר שלא לצורך כלל, רק מדרבנן אסור. וכן "לא יעשה בהם" ביו"ט לא קאי אהוצאה, ושבת דיליף מקל וחומר (מכילתא בא פרשה ט), דיו כיו"ט בהוצאה. ומעביר ד' אמות ברשות הרבים נמי תולדת הוצאה הוה, וגם לא עביד עקירה והנחה ברשות הרבים, ואה"נ מלאכה אחרת בדבר ישראל יתכן שאסור מן התורה.

וראיתי בספר מלכים אומניך שדן על פי הפרמ"ג שאפילו להשיטות שבשביל איסור דרבנן אינו חייב להוציא כל ממונו, מ"מ כדי שלא לעבור על אמירה לנכרי חייב להוציא כל ממונו דחמור טפי משום דיש בו אסמכתא. ועיי"ש שהביא דברי הגר"א (יו"ד קנז, ד) שהמקור להא דמחויב להוציא כל ממונו כדי לא לעבור על ל"ת, הוא מהא דאיתא בשבת (קכא, א) נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה.

בקושיית האחרונים דתפ"ו"ל משום שיש שליחות לנכרי לחומרא

בשו"ת פני יהושע (סימן ג) הביא להקשות בשם הרבי ר' העשיל למה לי טעמא דאמירה לנכרי שבות, תפ"ו"ל שהרי ק"ל דמדרבנן יש שליחות לנכרי לחומרא, כמבואר בב"מ (עא, ב), עיי"ש ברש"י (ד"ה בשלמא) וברמב"ם (מלוה ולוה ה, ד), וללישנא דיש שליח לדבר עבירה היכא דשליח לאו בר חיובא יתחייב הישראל שולחו.

ובקושיה זו דנו גדולי האחרונים: בישועות יעקב (או"ח רסג, ו) בנתיבות המשפט (שמה, ד) בבית מאיר (אה"ע סי' ה) בשו"ת רעק"א (קצ"ד) ובשו"ת חת"ס (או"ח פד וח"מ קפה).

אמנם מצינו בהגהות מיימוניות (שבת פרק ו, א) שאכן כתב שאסור ליתן לנכרי מעות בע"ש שיקנה לו למחר ביום השוק כי יש שליחות לנכרי לחומרא.

ובשו"ת פני יהושע עצמו כתב דאה"נ וצריך הטעם של שבות למ"ד דאפילו אם אין השליח בר חיובא אין שליח לדבר עבירה.

מי שקבל עליו שבת האם מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה

ובישועות יעקב דן, דאפילו אם את קושיית שו"ת פני יהושע עצמו נתיר עפ"י הראב"ן שסובר שלא אמרינן יש שליחות לנכרי לחומרא ורק בריבית החמירו, עדיין יש להקשות בדברי הרשב"א (שבת קנא, א) שהובאו להלכה בשו"ע (רסג, יז), דמי שכבר קיבל עליו שבת מותר לו לומר לחבירו שעדיין לא קיבל עליו השבת לעשות לו מלאכה, מדוע לא יאסר משום שליחות להאי לישנא דהיכא שהשליח אינו בר חיובא יש שליח לדבר עבירה. [לענ"ד יהודי שקיבל עליו שבת עדיין נחשב ל"בר חיובא", שהרי הוא מצווה על שמירת שבת. ולא גרע ממש"כ הקצוה"ח (רצב, ב) לענין שליח בשליחות יד, שאע"ג שרק שומר חייב על שליח"י, ל"א שיש כאן שליח לדב"ע שכל אדם נחשב כמחויב בדבר משום שיכטל להיות שומר].

וחידש הישועות יעקב, דלא שייך כלל שליחות לדבר עבירה במלאכת שבת, דרק בדבר שהאיסור הוא המעשה עצמו אז שייך שליחות דהוי כאילו הוא עשה המעשה, אבל בשבת לא נאסרה המלאכה אלא שהתורה הקפידה שהאדם ישבות ביום השבת וכשעושה מלאכה אינו שובת ביום השביעי, והאמירה שאומר לישראל או לנכרי אינה מבטלת את השביתה. ומה שאסרו אמירה לנכרי הוא שהאמירה עצמה היא השבות אבל המעשה שעושה אינו מבטל שביתה המשלח.

מלאכת גוי בשבת אינה עבירה

כחידוש זה הדישועות יעקב כתב גם בשו"ת חתם סופר (או"ח פד) בשם הבית מאיר, דלענין מנוחת שבת לא שייך שיהיה שלוחו כמותו דהתורה הקפידה על מנוחת גופו של ישראל ולא אגוף המלאכה.

ובמקום אחר (חו"מ קפה) כתב דיפה כ' בית מאיר (אה"ע ה, יד) לענין שבת לק"מ קושיא זו דלא שייך שליחות במאי דתליא בגוף איברי אדם, וכשם שא"א לומר שיניח ראובן תפילין על ראשו עבור שמעון ה"נ התורה אמרה למען ינוח וישבות איברי ישראל, לא שייך באיברי גוי שלוחו כמותו ואמת נכון הדבר.

אכן לענ"ד אפשר שהבית מאיר רוח אחרת היתה עמו, וחילק באופן אחר. דהנה תירוצם של הישוע"י והחת"ס **דבמלאכת שבת** לא שייך שליחות משום שלא המלאכה נאסרה אלא שנצטוונו לשבות, א"כ עיקר חידושם הוא גבי מלאכת שבת. אכן הבית מאיר הגם שהזכיר בלשונו מעין זה בתוך דבריו, הוסיף בזה **דשליחות לדבר עבירה שייך רק היכא שהדבר מצד עצמו מתועב** וכגון סירוס או חסימה, דאז אמרינן שאם חשיב כאילו עשאו המשלח חייב, אבל הכא **אצל הגוי** אין מלאכת שבת מתועב כלל, ואדרבה עכו"ם ששבת חייב מיתה, ולכן לא שייך בזה שליחות לדבר עבירה. עי"ש שהוסיף להביא ראיה שאין איסור שבת "מתועב" בעצמו, שהרי מן התורה מותר להעמיד קדירה אצל האש קודם שבת ויתבשל בשבת.

הרי שיתכן שכל עיקר חידושו הוא רק **דגבי גוי** לא שייך שליחות לדבר עבירה בשבת כיון דאין הדבר מצד עצמו הוא מתועב ולא במלאכת שבת, ולכן אף אם יש שליחות לגוי אין נחשב שהמשלח עבר איסור. וכן משמע קצת בהמשך דבריו שם שהקשה מברכות (נג, א) שגר של גוי אסור לברך עליו במוצ"ש משום שלא שבת ממלאכת איסור, ומשמע שמלאכת גוי חשיב נמי עבירה, עיי"ש, הרי שעיקר חידושו לומר שמלאכת הגוי לא חשיבא עבירה להתחייב ישראל שולחו.

להבית מאיר יש לאסור אמירה לישראל

ויתכן גם דנפקא מינה רבנא איכא בין הני תרי סברות, דלסברת הישועות יעקב **דבמלאכת שבת** לא שייך שליחות אם כן ברור היתרו של הרשב"א לומר לישראל אחר לעשות לו מלאכה כיון דגבי שבת ל"ש שליחות, וכמו שהסיק הישועות יעקב שם להדיא בדבריו. אכן לסברת הבית מאיר דשאני מלאכת הגוי שאינה מתועבת, הרי גבי ישראל יש לדון טובא שהרי סו"ס נאסר במלאכת שבת, אלא דעדיין י"ל שאם לא קיבל עליו שבת שוב אין כאן מעשה מתועב אצלו.

והנה בנתי"מ (שמה, ד) כתב מעין דברי הבית מאיר, דשליחות שייך דווקא אם המעשה הוי **עבירה** אצל השליח, דלכך מדין שליחות נחשב כאילו המשלח עשאו, אבל בגוי העושה מלאכה לישראל אין זה עבירה כלל דהגוי מותר לבשל בשבת.

אמנם לדברי הנתיבות ודאי יעלה דישראל האומר לישראל חבירו קודם שבת ודאי אין לאסור, שהרי סו"ס אינה עבירה עכשיו אצל הישראל שעדיין לא קיבל שבת, ודלא כפי מה שרצינו לדון לסברת הבית מאיר, דבמלאכת נכרי דווקא ל"ש שיתחייב שולחו.

האם יש איסור במלאכת שבת בחפצא

בעיקר מה שכתבו האחרונים דהתורה הקפידה על מנוחת גופו של ישראל ולא על גוף המלאכה, כבר הבאנו מה שהקשה הבית מאיר מהא דברכות (נג, א) שגר של גוי אסור לברך עליו במוצ"ש משום שלא שבת ממלאכת איסור, וקשה דא"כ משמע דבגוף המלאכה ג"כ הקפיד הכתוב.

ובאתוון דאורייתא (כלל י') כתב מדברי הגמרא הנ"ל גם מבואר דלא כהירושלמי בשבת (יג, ג) דמחלק בין קורע בשבת שיצא ידי חובת קריעה למצה גזולה שאינו יוצא בה ידי חובתה, משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, וזה לשון הירושלמי תמן גופה עבירה ברם הכא הוא עבר עבירה, והיינו שמלאכת שבת אינה איסור בהחפצא, ולכן אין פסול של מצוה הבאה בעבירה, ומשא"כ במצה שנעשתה בה עבירה. ואילו מהגמרא בברכות משמע דשייך לומר גבי נר של גוי, שמקרי נר שלא שבת ממלאכת איסור, אע"פ שהגברא לא עבר שום איסור.

קושיא מהנמו"י

בעיקר דברי האחרונים דלא שייך שליחות במלאכת שבת הואיל והוא שובת, יש להקשות טובא (ושו"מ שהקשה כן בקה"י ב"ק סי' כא), דהנה ידועים הם דברי הנמו"י (פ' כיצד הרגל) שהקשה למ"ד אשו משום חציו האידך מותר להדליק נרות שבת הרי כל זמן שהם דולקים כאילו הוא מדליקם, ונמצא שהוא מחלל שבת ע"י שהנרות דולקות. ות' הנמו"י דהוי כאילו הכל נעשה בשעת ההדלקה, ולכן הזורק חץ והזיק ומת נכסיו משועבדים לתשלום ההיזק. הרי מבואר מקושיית הנמו"י דאף שהוא יושב ושובת מכל מקום שייך שתיאסר מלאכתו משום שהדליק אותה בערב שבת, ולמה גרע משליח שעושה מלאכה בשבילו שכתבו האחרונים שפטור משום שהוא נח ושובת. וחזינן שלהנמו"י לא נצטוונו רק לשבות בשבת, אלא אף שלא תיעשה מלאכה שתקרא על שמנו.

כמה טעמים

לאיסור אמירה לנכרי והנ"מ

ממצא חפצך

בעיקר איסור אמירה לנכרי מצינו כמה טעמים בראשונים. רש"י בע"ז (טו, א ד"ה כגון) ביאר הטעם משום דכתיב ממצא חפצך ודבר דבר, ודרשו חז"ל (שבת קנ, א) שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול.

שבות

אכן רש"י בשבת (קכא, א ד"ה אין אומרים) כתב שהטעם בזה משום גזירה, ולא פירש מה טעם הגזירה. אכן ברמב"ם (שבת ו, א) כ' וז"ל אסור לומר לגוי לעשות לנו מלאכה בשבת... ודבר זה אסור מדברי סופרים כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניהם ויבואו לעשות בעצמן. ובפשטות לגזירה זו נתכוון רש"י.

שליחות

וכבר הזכרנו לעיל בקצרה מה שכתב רש"י בפרק מי שהחשיך (שבת קנג, א) על הגמ' דמאי טעמא שרו ליה רבנן למיתב כיסיה לנכרי, ופרש"י והרי הוא שלוחו לישאנו בשבת. הרי עוד טעם לאמירה לנכרי משום שליחות. ועלינו לברר מה איכא בין כל הני טעמי.

ומצאתי בשו"ת חת"ס (ו, כד) שדחה הראיה מרש"י, דשם אין שייך אמירה לנכרי כיון שאינו אומר לו כלום רק מוסר לו את כיסו, ולכן הוצרך רש"י שם לטעמא שהוי שלוחו, אבל אין כוונתו מדין שלוחו של אדם כמותו, אלא שעושה בשבילו והוי כמו שנכרי עושה מעצמו שג"כ אסור.

אמירה ע"ש לעשות בשבת ובשבת לעשות אחר שבת

ובשו"ת אבני נזר (או"ח מג, ו) כתב ליישב, דנ"מ דלפי הטעם של שליחות אם צוהו בע"ש לעשות המלאכה בשבת ג"כ אסור, ומאידך גיסא אם ציווהו בשבת לעשות המלאכה אחרי שבת יהיה מותר שהשליחות נעשה בזמן היתר.

אבל להטעם של "ודבר דבר" יהיה הדין הפוך, שאם ציווהו בשבת לעשות המלאכה אחרי שבת יהיה אסור, כיון שדיבורו היה בשבת, אבל אם יצוהו בע"ש לעשות המלאכה בשבת יהיה מותר שדיבורו לא היה בשבת.

ולכן בפרק מי שהחשיך דאירי בע"ש הוצרך רש"י לפרש משום שליחות, דמשום ודבר דבר לא היה אסור בע"ש. [וכ"כ בקובץ שיעורים ביצה אות מג].

למה צריך השבות

ועדיין מוטל עלינו לברר למה בעינן לטעמא דגזירה. והנה בב"מ (צא, א) איבעיא להו מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן כי אמרינן אמירה לנכרי שבות הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה אבל חסימה דאיסור לאו לא, או דלמא לא שנא. ופרש"י (בד"ה חסום פרה ודש בה) היינו דישה שלך. וכבר עמדו בזה הראשונים שם מדוע נקט רש"י שכל הנידון אינו אלא בדישה של הגוי.

ובישועות יעקב (או"ח רסג, יז) ביאר בדעת רש"י דאילו היה מצוהו לעשות דישה של ישראל בוודאי היה אסור מטעם שליחות, וכפי שפירש בפרק מי שהחשיך, ולכן פרש"י דהבעיא היא בדישה של הגוי דאז ליכא משום שליחות, אבל מ"מ הסתפקה הגמרא שיאסר משום גזירה, שהרי הגזירה שייכת אפילו בעושה לעצמו, שלא יהא קל בעיניו ויבא לעשות בעצמו.

ולדבריו יובן מ"ט בעינן לטעמא דגזירה, דמשום האי טעמא יבואר דתיאסר אמירה לנכרי אפילו אם הגוי עושה לצורכו, דעדיין חיישינן שלא תהיה שבת קלה בעיניהם ויבואו לעשות בעצמן. ואמנם ברמב"ם כתב אסור לומר לגוי לעשות לנו מלאכה בשבת, הרי שלא אסר משום גזירה מלאכה שהגוי עושה לצורכו.

ואין להקשות למה לי טעמא של ודבר דבר, די"ל שמודבר דבר לומדים עוד דברים אחרים חוץ מאמירה לנכרי, כגון שאסור לשכור פועלים ולדבר בעניני משא ומתן וכו', וממילא גם אמירה לנכרי נאסר.

[ג]

מתי הותר אמירה לנכרי

אמירה לנכרי במקום יישוב א"י

הגמ' (גיטין ח, ב) אומרת הקונה שדה בסוריא כקונה בפורארי ירושלים, שכותבין עליו אוננו ואפילו בשבת, ומסיק שאומר לעובד כוכבים ועושה, אע"ג דאמירה לעובד כוכבים שבות, משום יישוב א"י לא גזור רבנן.

וכתבו בתוס' דרך משום יישוב א"י התירו אמירה לנכרי באיסור דאורייתא, אבל משום מצוה אחרת לא. והביאו ראיה מההיא דפרק הדר (עירובין סח, א) ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה אתו לקמיה דרבא אמר להו לשיילו לאימיה אי צריכה נייחיימו ליה אגב אימיה, ומשמע דביום המילה היה שהיו צריכין לחממו כדי למולו, וקודם המילה היה דאי לאחר המילה מסוכן הוא ובלא אימיה מחללין עליו שבת, וע"י עובד כוכבים איירי התם, ולא התירו אלא אגב אימיה. אבל דעת העיטור (הובא לקמן) שאפילו בשאר מצוות התירו אמירה לנכרי באיסור דאורייתא.

ומאידך דעת האו"ז (סימן פד) שאפילו משום יישוב א"י לא התירו אלא איסור דרבנן. עי"ש שמביא ראיה מסוגיא דגיטין (הנ"ל) דגם באיסור דרבנן שייך אמירה לנכרי, שהרי ר' יואל בר יצחק כתב דבכתיבת עכו"ם איירי דאסור רק מדרבנן, ואפ"ה דוקא משום יישוב א"י שרי הא לאו הכי אסור לומר לעכו"ם, אע"ג דלא אסיר כ"א מדרבנן.

שבות דשבות במקום מצוה

אבל כתבו בתוס' (גיטין שם) שאמירה לנכרי באיסור דרבנן מותר לצורך מצוה, ומוכיח את זה מהא דאמר התם באידך ינוקא דאשתפיך חמימיה, ואמר להו רבה נייתו ליה חמימי מגו ביתיה, ומוקי לה על ידי עובד כוכבים, וה"ט משום דאיסורא דרבנן שרי בחצר שלא עירבו משום מצות מילה.

וכ"כ הרמב"ם (שבת ו, ט) דבר שאינו מלאכה ואין אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי או יהיה צריך לדבר צורך הרבה או מפני מצוה. והשיג עליו הראב"ד שאם היה מקצת חולי הוא עצמו עושה, שהרי גונח יונק חלב בשבת (כתובות ס). וכן אמרו (שבת קמח) הלכה מחזירין את השבר. וכן אמרו (כתובות שם) במקום הפסד כגון צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו. היינו דס"ל להראב"ד שבכה"ג שיש חולי או הפסד מותר לעשות מלאכה דרבנן אפילו ע"י ישראל, וזה פלא. ומה שהק' מכתובות צ"ל שס"ל להרמב"ם שהתם הוי פיקול"נ. ומה שהק' מצינור שעלו בו עשבים, צ"ל כמ"ש הר"ן דשאני התם דהוי בשינוי.

וכתב המ"מ שדין זה מוסכם מן הגאונים שדוחין שבות דשבות לגבי אמירה לנכרי במכשירי מילה, אע"פ שאין דוחין את השבת. ולמדו כן ממ"ש פ' הדר (עירובין סז, ב) שמותר לומר לנכרי להביא חמין לתינוק דרך מבוי שאינו מעורב. ומכאן למד הרמב"ם לכל המצות כולן. ויש חולקים ואומרים דמילה שאני דניתנה שבת לידחות אצלה, אבל בשאר מצות אסור. וזה דעת הרמב"ן הובא בר"ן (שבת נו, א מדפי הרי"ף), וז"ל אבל הרמב"ן ז"ל סובר דבכה"ג גמי לא שרי אלא במילה בלבד לפי שניתנה שבת לידחות אצלה, אבל בשאר מצות אין דוחין שבות כלל, כדאשכחן דלא דחינן שבות דשבות במקום פסידא, וזו היא ששינוי נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה, אע"ג דהוי שבות דמלאכה שאינה צריכה לגופה.

אין לדמות שבותין

ומסיק המ"מ שאין מדמין דבר לדבר בעניני השבותים, ואין לך במ להתיר אלא מה שהתירו חכמים, ולגבי מילה לא התירו שבות גמור, ולגבי לוקח בית בא"י התירו. וכ"כ בחידושי הר"ן (גיטין שם) וז"ל ואע"ג דמשום יישוב א"י לא גזרי בה רבנן, אין כל המצוות שוות להתיר בהן שבות דאמירה לגוי, שהרי מילה חמורה שדוחה שבת ולא התירו לומר לגוי להביא אומל דרך רשות הרבים, אלא שבות דשבות להביאו דרך גגות חצירות וקרפפות, ולפיכך כיון שאין כל המצוות שוות, איכא למימר דאפילו שבות דשבות לא שרינן אלא גבי מילה מפני שזמנה קבוע ועובר. וכ"כ המשנ"ב (שז, כא) בשם המג"א וז"ל ודע שאין מדמין דבר לדבר בענין השבותין, ואין לך במ להתיר אלא מה שאמרו חכמים, דלגבי מילה לא התירו שבות דאמירה לא"י במקום מלאכה דאורייתא, כמ"ש סימן של"א ס"ו, וגבי לוקח בית בא"י מותר, כמ"ש סימן ש"ו ס"א.

אמירה לנכרי להביא שופר

אבל א"כ צע"ג מנין לנו להתיר שבות דשבות במקום שאר מצוות, והרי המחבר (שם) פסק שאומר ישראל לא"י בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה. והמשנ"ב (תקפו, פו) כתב עוד יותר דאפשר שאפילו במקום שיש לו שופר, רק שאינו של איל, דמותר להביא ע"י נכרי שופר של איל דמצוה באיל.

במקום עונג שבת

עוד יש להעיר ממה שפסק הרמ"א (שכה, י) וכן נהגו היתר לומר אף לכתחלה לא"י להביא שכר או שאר דברים, דרך כרמלית או בלא עירוב. ואע"פ שיש להחמיר בדבר, מ"מ אין למחות ביד המקילין לצורך שבת ובשעת הדחק, דהא יש להקל באמירה לא"י לצורך, כמו שנתבאר סי' ש"ז וכל שכן בכהאי גוונא. ועי' במשנ"ב (ס"ק ס) שהטעם שיש להחמיר

הוא דשבות דשבות אין מתירין לכתחלה רק בצורך גדול, או לדבר מצוה גמורה כגון שהוא צריך המשקה לקידוש, או להביא התבשיל החם שהוכן לסעודות שבת. הרי לן שלצורך יין לקידוש אע"פ שלפי רוב ראשונים אינו אלא מדרבנן, התירו לכתחילה שבות דשבות, ולא אמרינן שאין לדמות שבותין להדדי.

ע"י שינוי

הפרמ"ג (א"א תרנה, א) מסופק במי שאין לו אתרוג ביו"ט ראשון, אם מותר לומר לעכו"ם לתלוש בפיו העוקץ, דאין דרך תולש בפיו, ושבות דשבות במקום מצוה יש לומר דשרי, אבל ביד הוה דרך תלישה. ובשעה"צ (תקפו, קכ) מבואר שמותר, שעל מה שכתב המשנ"ב (ס"ק פד) שאסור לתקן השופר בחתיכה וכדומה ע"י עצמו, אפילו בכלי שאין דרך האומנים לתקן בו, דלא הוי בזה רק משום שבות, כתב השעה"צ שעל ידי עכו"ם מותר, לדעת המחבר דמתיר שבות דשבות במקום מצוה.

ולפי הגריש"א זצ"ל (ארחות שבת כג, הע' קעט) לא התירו אא"כ השינוי הוא באופן שהפועל יוצא ג"כ שונה. ונ"מ אם מותר לו להדליק החשמל במרפקו וכדומה. אבל בספר תורת היולדת (פרק כא) כתב בשמו שבמקום צורך גדול מאוד יש להתיר.

אמירה לנכרי באיסור דאורייתא

הרמ"א (רעו, ב) הביא שיטת בעל העיטור שמותר לומר לא"י להדליק לו נר לסעודת שבת, משום דסבירא ליה דמותר אמירה לא"י אפילו במלאכה גמורה במקום מצוה. ועל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לא"י להדליק נרות לצורך סעודה, בפרט בסעודת חתונה או מילה, ואין מוחה בידם. ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול, דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו.

וכתב המשנ"ב (ס"ק כ) דלא התירו אלא כשיושב בחשך ואין לו שום נר לאכול, אבל אם גמר סעודתו אף שעדיין לא בירך ברהמ"ז, או שיש לו נר אחד, פשיטא דאסור לצוות לא"י להדליק לו דהוי שבות שלא במקום מצוה. מיהו אם יש לו שום נר ועבר וצוה לא"י להדליק לו נר אחר, שרי ליהנות ממנו בעוד שהנר הראשון דולק.

עוד כתב המשנ"ב (ס"ק כד) שהשל"ה החמיר אף לצורך גדול, ושכן ראה נוהגים בקהלות חשובים שיושבים בחשכה במוצאי שבת אפילו בחתונה עד שאמרו הקהל ברכו. וכן נהג הגאון הר"ש כשהיו סועדים אצלו סעודה שלישית. ובפמ"ג מצדד להקל להדליק ע"י א"י במו"ש לצורך מצוה, אף כשהוא עדיין בין השמשות, וכ"ש בערב שבת בין השמשות לצורך מצוה דבדאי מותר.

ובספר ארחות שבת (ב, כג, הע' קנח) הביא בשם הגר"א קטלר להתיר להדליק האור בבית המדרש ע"י גוי, משום מצות ת"ת דרבים.

תיקון עירוב וסוכה

ולענין עירוב שנתקלקל בשבת התיר המשנ"ב (שם ס"ק כה) לתקנו ע"י נכרי, כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול. דכדאי הוא בעל העיטור לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה אפילו במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים. ולענין סכך שנפל ביו"ט פסק המשנ"ב (סימן תרלז ס"ק א) שמותר לתקנו ע"י עכו"ם, ואפילו נפל הסכך כולו ג"כ יש להתיר.

כיבוי מזגן

ובשו"ת אגור"מ (או"ח ח"ג סי' מב) נשאל האם מותר לומר לנכרי להפסיק המזגן כשנעשה יום קר לצורך רבים שעוזבים את ביהכ"נ בשביל זה, וגם שיראים שהקור ונשיבת הרוח יגרום חולי.

והשיב אם הוא באופן שקשה לסבול להרבה אנשים אף אם הם מיעוט מהמתפללים, מותר לומר לנכרי שיפסיק זרם החשמל כדי להפסיק הקור. ואף שלהדליק נר לצורך סעודת שבת מן הראוי להחמיר שלא לומר להנכרי שידליק, כדוהבא בבה"ט (סק"ה) בשם השל"ה, ובמ"ב (ס"ק כ"ד), מ"מ לצורך מצוה דרבים אין להחמיר כדאיתא במ"ב שם (ס"ק כ"ה) בשם הפמ"ג דמותר לא רק לתקן עירוב שהוא להסיר מכשול, אלא אף לבנות ביהכ"נ כשיתבטל בנינו בלא זה, וא"כ כ"ש בזה שהוא בטול תפלה בצבור וקה"ל להרבה אנשים שיש להתיר.

ובפרט שלא ברור פסיקת החשמל באין דבר הדולק מזה אם יש בזה איסור דאורייתא, ואם אינו דאורייתא הא רוב הדעות הם להתיר לצורך מצוה, כמו שפסק הרמ"א (סימן ש"ז סעיף ה), וגם המחבר פסק כן בסימן תקפ"ז.

ומ"מ אם בע"ש אינו חם שיותר נוטה שגם בשבת לא יהיה חם, אין להעמיד המזגן מצד שמא יהיה חם בשבת, על סמך שאם יהיה קר יאמר לנכרי ויפסיק החשמל, שאין להכניס לזה לכתחלה, אבל אם בע"ש היה חם שלפי הנראה יהיה חם גם

בשבת מותר להעמיד המזגן, אף שאם יארע שיהיה קר יצטרכו לומר לנכרי להפסיקו, כיון שיותר היה קרוב שלא יצטרכו להפסיק.

ואם נזדמן זה בבית יחיד באופן שבכל הבית קר מותר מטעם אחר, דהכל חולים אצל הקור כדאיתא בסימן רע"ו (סעיף ה), אבל בביהכ"נ ליכא טעם זה דהא אפשר להם לילך מביהכ"נ, מה שלא שייך לומר זה לבעה"ב וביתו שילכו לבית אחר.

שבות דשבות במקום הפסד

איתא במשנה (שבת קכא, א) נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שבתתו עליהן. וכתבו בתוס' שמכאן רואים שאפילו באיסור דרבנן אמירה לנכרי שבות, ומביא עוד ראיה מפרק שואל (קנ, א) לא יאמר אדם לחברו שכור לי פועלים כו', דמוקי לה בחברו נכרי.

ויש להקשות הרי קי"ל ששבות דשבות במקום הפסד מותר, כמו דאיתא בשו"ע (או"ח שז, ה) דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לא"י לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה. (ובאמת הרמב"ן הוכיח מכאן שאין היתר אלא במילה), ועי' במג"א שהריב"ש (סימן שפ"ד) כתב דאפילו לומר לעכו"ם לעשות שבות אסור אפילו במקום פסידא, דהא כיבוי נמי הוא מלאכה שא"צ לגופה. ומביא שהר"ן (פ' חבית) כתב ג"כ לחד שינויא דשבות כדרכו אסור אפילו ע"י עכו"ם במקום פסידא, ולחד תירוצא כתב דשאני כיבוי כיון דאם צריך לגופו היה חייב מה"ת ואין הכל בקיאים בזה לפיכך אסור אפילו ע"י עכו"ם.

כוונתו למה שהק' הר"ן (שבת סא, א) על ההיא דאמרינן שצינור שעלה עשבים מותר למעכן ברגלו בשבת, דבמקום פסידא לא גזור רבנן, א"כ למה אסרו לכבות דליקה בשבת, ואפילו ע"י נכרי, והא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא שלא לפחמים הוא צריך, ולא מיתסר אלא מדרבנן. ותי' הר"ן דשאני כבוי דכיון דאם היה צריך לגופו היה אסור מן התורה, ואין הכל בקיאים לחלוק בין מלאכה הצריכה לגופה לשאינה צריכה מש"ה אסרי רבנן אפילו במקום פסידא. ואפילו ע"י נכרי נמי אסור, לפי שמתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית ליה ע"י נכרי אתי לכבויו איהו גופיה. אי נמי שאני הכי שהוא שבות כלאחר יד שממעכין ברגליו, וקיל טפי משבות דשבת הנעשה כדרכו דהיינו על ידי נכרי.

ומסיק המג"א דבמקום הפסד גדול יש להתיר שבות ע"י עכו"ם אפילו כדרכו, ושבות ע"י ישראל שלא כדרכו, אבל בלא"ה אין להקל כלל.

איסור הנאה ממלאכת א"י

אע"פ שהגוי עשה מלאכה בשביל היהודי בלי שיצווה לו לעשותו, נפסק בשו"ע (או"ח רעו, א) שאסור ליהנות מהמלאכה בשבת, וגם במצו"ש צריך לחכות בכדי שיעשה. וז"ל השו"ע א"י שהדליק את הנר בשביל ישראל, אסור לכל, אפילו למי שלא הודלק בשבילו. וכתב הרמ"א שאין חילוק בזה בין קצב לו שכר או לא קצב, או שעשאו בקבלנות או בשכירות, דהואיל והישראל נהנה ממלאכה עצמה בשבת, אסור בכל ענין. ממשיך המחבר שאם הדליקו לצרכו או לצורך חולה ישראל, אפילו אין בו סכנה, (וכתב הרמ"א) או לצורך קטנים שהוא כחולה שאין בו סכנה, מותר לכל ישראל להשתמש לאורו.

חיוב לצאת מן הבית

אבל כתב הרמ"א שאם עשה הא"י בבית ישראל מדעתו, אין הישראל צריך לצאת, אע"פ שנהנה מן הנר או מן המדורה. וכתב המשנ"ב דהיינו דוקא אחר שכבר עשה הא"י, ומה יש לו לישראל לעשות, לא הטריחוהו לצאת מהבית בשביל זה, ויזהירו על להבא שלא לעשות כן, אבל אם נזדמן לישראל שראה בעת שהא"י רוצה להדליק בשבילו, צריך למחות בידו אפילו אם היה זה בביתו של א"י ג"כ צריך למחות, כיון שהנר והעצים של ישראל. ואפילו אם דעת הישראל לצאת אח"כ לחדר אחר שלא ינה מהנר ג"כ צריך למחות, וכ"ש בבית ישראל. ואם הא"י עושה בע"כ, חייב לגרשו מביתו מפני חילול השם שיחשדוהו שעושה הא"י בשליחותו כיון שהוא בבית ישראל. ואין חילוק בזה בין אם הא"י עושה בחנם או שקצץ עמו שכר בקיבולת, כיון שהוא עושה בבית ישראל. (עי' בזה להלן)

וכל זה באיסור דאורייתא, אבל באיסור דרבנן כתב המשנ"ב (ס"ק ג) שמותר לאחרים, כדאיתא לקמן (שכה, ח).

אם יש נר אחר

עוד כתוב שאם יש נר בבית ישראל, ובא א"י והדליק נר אחר, מותר להשתמש לאורו בעוד נר ראשון דולק, אבל לאחר שיכבה הראשון אסור להשתמש לאור השני. והטעם דלא נחשב שהוא נהנה ממלאכת הגוי, והאיל ובלא"ה היה יכול לעשות

מה שהוא עושה עכשיו. ולפי"ז אם לא היה מספיק אור לקרא, אסור עכשיו לקרא לאור הנר הנוסף.

עוד כתבו הפוסקים (עי' לקמן בשם החיי אדם) שהיכא שאין היהודי נהנה מגוף המלאכה. אין איסור ליהנות, כגון לכבות נר, שאינו נהנה מעצם הכיבוי אלא מזה שעכשיו אין אור. וכ"כ הח"א שמותר לקרא איגרת שהנכרי פתח, משום שאינו נהנה מעצם מלאכת הקריעה, אלא שעכשיו יכול לקרא מה שיש בפנים.

רמיזה

כתב הרמ"א (שז, כב) שכל דבר שאסור לומר לאינו יהודי לעשותו בשבת, אסור לרמוז לו לעשותו, אבל מותר לרמוז לו לעשות מלאכה אחר שבת. וכתב המשנ"ב (ס"ק עו) דגם זה הוא בכלל אמירה לא"י כיון שע"י רמיזתו עושה בשבת, וה"ה שאסור לומר לו בשבת איזה דבר שיבין מתוך כך שיעשה מלאכה, וע"כ אסור לומר לא"י שיקנה חוטמו כדי שיבין שיסיר הפחם שבראש הנר. אך כשאומר הרמיזה לא"י שלא בלשון צווי כגון שאומר הנר אינו מאיר יפה, או איני יכול לקרות לאור הנר הזה שיש בו פחם, ושומע הא"י ומתקנו שרי, דאין זה בכלל אמירה. ואין לאסור מטעם שנהנה ממלאכה שעשה הא"י בשבילו, דאין זה הנאה כ"כ דגם מקודם היה יכול ע"פ הדחק לקרות לאורו.

יוצא מזה שאע"פ שמדין איסור אמירה היכא שמרמז שלא כדרך ציווי אין איסור, אבל זה לא גרע מאם הגוי עשה המלאכה מעצמו שאסור ליהנות ממנו, ורק היכא שמצד איסור הנאה ליכא משום שבלא"ה היה יכול לעשות מה שעושה, אז מותר לרמוז.

חיוב מחאה

אלא דיש לתמוה למה אין חיוב מחאה, כמו שהבאנו מהמשנ"ב (רעו, יא). והנה כתוב בשו"ע (סעיף ב) שאסור לשכור פועלים ולא לומר לא"י לשכור לו פועלים בשבת, אע"פ שאין הישראל צריך לאותה מלאכה אלא לאחר השבת, שכל מה שהוא אסור לעשותו אסור לומר לא"י לעשותו. ואפילו לומר לו קודם השבת לעשותו בשבת אסור. אבל מותר לומר לו אחר השבת למה לא עשית דבר פלוני בשבת שעבר, אף על פי שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשה בשבת הבאה. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא) דמ"מ לא יהנה הישראל מאותה מלאכה עד אחר השבת, כדין א"י שעשה מלאכה לצורך ישראל. א"נ מיירי בדבר שאין גוף הישראל נהנה ממנו כגון שכבר יש נר ואש והא"י מוסיף, דאל"כ הא אפילו אם הא"י הדליקה מעצמו אסור לישראל ליהנות ממנו.

ועי' בבית"ל שמביא דברי החת"ס שאין איסור לומר לגוי בחול שיאמר לגוי אחר שיעשה לו מלאכה בשבת, ומוסיף הבית"ל שמייירי במלאכה שא"צ למחות כשרואה את הא"י עושה מעצמו בשבת, וכמו שנצייר בסוף הסעיף במשנ"ב, היינו מה שהבאנו לעיל. ומבואר א"כ שהחיוב למחות בידו אינו אלא באופן שיש איסור ליהנות, וצ"ע.

ועי' במשנ"ב מהדורת דירשו שכן דעת החיי אדם (כלל סב, ג) וז"ל ודוקא בדבר שאין גוף ישראל נהנה ממנו, כמו פתיחת אגרת, וכן מותר לומר לנכרי "למה לא כבית הנר", כדי שיכבה בשבת הבאה. **וכל זה אינו צריך למחות בידו מלעשות.** אבל אסור לומר לו "למה לא הדלקת נר בשבת", שהרי אפילו הדליק מעצמו, אסור לישראל ליהנות ממנו. אבל מותר לומר לו "למה לא הרבית נרות או הוספת שמן בנר" כדי שיעשה כן לשבת הבאה. וכן משמע באגר"מ (יו"ד ג, מז, ב). ובארחות שבת (ב, כג, הע' כד) כתב בשם הגר"ד פיינשטיין שהמנהג כהחיי אדם.

ועי"ש שדעת הגרש"א (מאור שבת ח"א מכתב יד, א) שאין היתר לרמוז לנכרי להוסיף נר כשהנר של ישראל. עוד הביאו בשם הגריש"א (מלכים אמוניך פ"ד הע' ד) שאסור לרמוז לנכרי, אפילו שלא בדרך ציווי לכבות האור, אע"פ שאין לו הנאה ישיר מהמלאכה, אם הוא בביתו של ישראל, הואיל ומחויב למחות בו.

פיליפיני

מכל זה צריכים אלו שיש להם עוזרת קבוע לזוהר מאוד באיסור אמירה לנכרי, שאם לא באופן שהוא לצורך חולה וכדומה, אסור לומר להם לעשות מלאכה, ואפילו ברמיזה היכא שנהנה מגוף המלאכה אסור לכו"ע, דלא גרע מאם הנכרי עשה בעצמו. ובכה"ג שיש כאן הנאה חיובית יש חיוב למחות בידם לכו"ע.